

מטעם מוקצה מחמת חסרון כיס (עפ"י ערוך השלחן שח, סג; חזו"א. וע"ע שמירת שבת כהלכתה פרק כח הערה פ). ויש הסוברים שהם ככלי שמלאכתו לאיסור ומותרים רק לצורך גופם או מקומם. (אגרות משה או"ח ח"ה כב, כח. וע"ע: דברי חכמים — 301).

לדעת הרי"ף (רמב"ן ריטב"א ועוד), דין זה אמור רק לרבי יהודה, אבל לרבי שמעון אפילו כשייחד והניח מעות — מותרת בטלטול, שהרי רבי שמעון לית ליה מוקצה. [ומכל מקום אסור לטלטלה אלא לצורך גופה או מקומה, כדין 'כלי שמלאכתו לאיסור'. הגהות אשרי]. ואילו לרבנו תם (עתוס' סד"ה הא; רא"ש) אפשר שגם רבי שמעון מודה בדבר, משום שאדם מקפיד עליה ומייחד לה מקום, והרי זה כ'מוקצה מחמת חסרון כיס' שמודה בו רבי שמעון שאסור.

הניח עליה מעות ללא ייחוד — אם המעות עודן עליה, אסור לטלטלה לכל הדעות. ואם אינן עליה כעת — אם הונחו עליה (לדעת) בשעת בין השמשות — אסור לרבי יהודה ('מוקצה מחמת איסור', ומגו דאתקצאי ביה"ש אתקצאי לכולי יומא) ומותר לרבי שמעון. ואם לא היו עליה בין השמשות — מותר לטלטלה.

כתב הרי"ף ושאר פוסקים: הלכה כרבי שמעון, דלית ליה מוקצה, כגון במטה שייחדה והניח עליה מעות בחול, וכן נר ישן — אינו נאסר מחמת מיאוס. מלבד ב'מוקצה מחמת איסור' שבזה הלכה כרבי יהודה שאסור.

*

רבי שמעון אומר: כל הנרות מטלטלין חוץ מן הנר הדולק בשבת' — כל הנרות — הנשמות (כמו שנאמר נר ה' נשמת אדם) — מטלטלין מן הגיהנם ומוציאים אותם, מלבד הנר הדולק בשבת, דהיינו מחלל שבת, שנשמתו דולקת בגיהנם בשבת, מדה כנגד מדה. וכמו שאמר רבי שמעון בזהר (תרומה קנ): כי בשבת יוצאים כל הנשמות מגיהנם חוץ ממחללי שבת (כתר שם טוב יז. ועוד).

דף מה

'מניחין נר על גבי דקל בשבת ואין מניחין נר על גבי דקל ביום טוב' — לדעת הרא"ש (נג. - פ"ה ב) נטילת דבר התלוי באילן אינה אסורה משום השתמשות באילן. ולפי זה פרש שהחשש האמור כאן הוא שמא יעלה על האילן כדי ליטול את הנר. (וכן דייק המגן-אברהם (תקיד סקט"ז) מלשון השו"ע. אלא שהקשה על דברי הרא"ש ממקום אחר. והריטב"א (בעירובין ק.) הוכיח מכאן שאסור ליטול כלום מע, ג האילן בשבת. ע' מגדים חדשים כאן שדייק מלשון רש"י 'דשקיל ומנח ליה' שבנטילה לבד אפשר שאין איסור השתמשות. ופירש שהחשש הוא שמא יטול וידליקנו ויתלנו שוב. ולא נהירא, שאם כן בשבת אין שייך חשש זה אף לרבי שמעון, ומהו שהקשו 'מה לי שבת מה לי יו"ט'. אך אפשר שיטול ויחזיר ללא הדלקה. אכן דעת הרא"ש עצמו שאין חילוק בין נטילה להנחה, כמו שהעיר במגדים חדשים ע"ד הפרי-מגדים (שלו) שיצא לחלק בכך. ויש להעיר שמדברי רש"י בפסחים (נ:): משמע שאין איסור בנטילת דבר מהאילן. ובוזה יתישבו קושיות התוס' שם).

'כדי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק' — הלשון מוכיח שאין הכוונה לסכנת נפשות אלא סכנת ממון או צער הגוף. (ריטב"א. וכן צריך לפרש בדברי רש"י. וכע"ז כתב הגרעק"א, שאין כאן סכנה ממש אלא על צד רחוק יכול להסתעף סכנה. וע"ע חו"א שביעית כג, ד בהגדרת 'שעת הדחק').

'חטים שזרען בקרקע' — ולא השרישו, וגם אינן מכוסות בעפר, שאם כן הלא אסור ליטלן אם משום תולש אם משום הזזת עפר ממקומו. (ריטב"א; מאירי. וע' אבני נזר (או"ח סו"י סח) שדן מכאן על הגדרת מלאכת 'זריעה' ללא כיסוי עפר. ושנה לדון בדבר בספרו אנלי טל. וע"ע בענין זה בשו"ת שבט הלוי ח"א ע ובח"ו צד, ד).

— יש לשאול הלא מוקצה מחמת חסרון כיס אסור לטלטלו גם לרבי שמעון, והלא החטים הללו שזרען בקרקע ודאי מייחד להן מקום ומקפיד עליהן שלא לאכלן, ומדוע היא מותר לטלטלן? יש מי שכתב להוכיח מכאן שאם רוצה בשבת לייחד מוקצה מחמת חסרון כיס לשימוש אחר לתמיד, ושוב אינו מקפיד עליהם — מותר לרבי שמעון לטלטלו. (עפ"י אבני נזר או"ח תא, ו. והביא מרעק"א שנסתפק בזה וכתב להוכיח שאסור. ודחה שם ראיותיו.

ואולי יש לדחות הראיה מכאן, כי סתם בני אדם אינם מקפידים על זרעי חטה אם יאכלו (בכמות הנאכלת), ואעפ"י שייחדו לזרע ודחתו מאכילה. [ובזה נתיישבו לי דברי הרמב"ן (להלן ג:), שאם טמן לפת באדמה לשם זריעה (ועליו מגולין), אפילו לא השרישו — אסור ליטלם בשבת. וצריך באור מאי שנא מחטים שזרען? ולפי האמור אתי שפיר, כי יש לומר שנטיעת לפת ודאי נחשבת כמוקצה מחמת חסרון כיס, ואינה דומה לגרגרי חטה שאין אדם מקפיד כל כך על הפסדן]. ולענין ביצה שתחת התרנגולת יש לומר לפי שלא הקצה ודחאן בידים. ועתוס' ותו"י להלן בע"ב, שנראה שנחלקו האם ביצת אפרוח היא מוקצה מחמת חסרון כיס. וע"ע רעק"א ריש ביצה. עוד יש ליישב לפי מה שחידש באור שמח (שבת כה, ט), שבאכלין אין מוקצה מחמת חסרון כיס לרבי שמעון).

'וביצים שתחת התרנגולת' — שאין בהן אפרוח, שאם כן הלא ודאי מוקצות הן, כדלקמן. (ריטב"א)

'הואיל והוקצה למצותו הוקצה לאיסורו. ולית ליה הוקצה למצותו, והתניא... כעין שמן שבנר קאמרין, הואיל והוקצה למצותו הוקצה לאיסורו' — כלומר, גם כשהוקצה למצוה בלבד, אסור לרבי שמעון. ונראה שמכל מקום נקט 'הוקצה לאיסורו' כדי לומר שגם באופן שאינו של מצוה, כגון בנר הדולק כמה ימים לפני השבת, או במקום שאין משתמשים שם, כיון שמוקצה לאיסורו משום כיבוי, התקצה השמן המטפטף כל עוד הנר דולק. וכלל כאן שני דינים: הוקצה למצוה ולא לאיסור, או הוקצה לאיסור ולא למצוה. (שפת אמת)

'אמר שמואל: אין מוקצה לרבי שמעון אלא גרוגרות וצימוקים בלבד' — אפילו נתייבשו בתוך השבת ונעשו גרוגרות לכל דבר — אסור (ר"ן).

ונראה ששמואל לא הוצרך לומר בכגון שלא היו ראויים כלל בין השמשות, אלא גם אם כבר נתייבשו וראויים לאכילה בין השמשות, אלא שדרך בני אדם להמתין עד גמר יבשותן, אף על פי כן אסורים אפילו לרבי שמעון, כיון שהסיח דעתו מהם. ומשמע אפילו הניחם ליבשם בערב שבת ולא נתקלקלו עדיין בשבת — אסורים אף לרבי שמעון. וגרע מחטים שזרען בקרקע וביצים שתחת התרנגולת, כי גרוגרות וצימוקים סופם להשתבח לאכילה, הלכך מסיח דעתו מלאכלן עתה. (עפ"י חוון איש מד, ו. ע"ש).

(ע"ב) 'מודה היה רבי שמעון בבעלי חיים שמתו שאסורין... חלוק היה רבי שמעון [אפילו] בבעלי חיים שמתו' — יש לבאר טעם מחלוקתם, והלא אמרו לעיל (מד.), כוס וקערה ועששית לא יזיזם במקומם לרבי שמעון, משום שאין דעתו עליהם. [וכן אמרו בכמה מקומות, שבכל מקום שאינו יושב ומצפה, גם לרבי שמעון אסורים, כדלהלן מו: — לענין בכור שהתירו חכם, ביצה ל: — סוכה בריאה שנפלה].

ונראה שאין צריך דעתו עליה אלא בדבר שאינו עומד לכך, כגון נר בשעה שהוא דולק, אינו עומד לשימוש אחר, או עצי סוכה שאינם עומדים להסקה כל עוד הסוכה עומדת, אבל דבר העומד לתשימש כלשהו אלא שבשבת אינו ראוי מחמת איסור, כיון שנסתלק האיסור מותר לרבי שמעון אפילו אם לא היה עומד להסתלק. [וכגון בהמה שנשחטה בשבת לחולה (ע' חולין טו וברא"ש), וכן מטה שהניח עליה מעות בין השמשות, אם הוסרו בשבת — מותרת, מפני שהמטה עומדת לתשימש אלא המעות עכבו תשמישה, הלכך לעולם נידון כמו יושב ומצפה].

ולפי זה נראה לפרש את מחלוקת האמוראים בבעלי חיים שמתו; האם בעלי חיים נחשבים מוכנים ועומדים לכלבים אם לאו, מר מדמה זאת לסוכה שנפלה, לפי שאינם ראויים לכלבים עד שנתנבלו, ומר מדמה לבהמה שנשחטה בשבת, שמוכן קצת לכלבים גם כן. (עפ"י חזון איש — מא.ד. וע"ש בסק"ב).

'דאית ביה אפרוח מת... בדאית ביה ביצה' — וזהו שהשיב לו רבי יוחנן, כיון שאינו עשוי אלא לתרנגולים, הרי מצוי שיהא בו אפרוח מת או ביצת אפרוח. (מפרשים)

זנפול מנרתא על גלימיה דר' אסי ולא טילטלה' — פירוש, לא טלטלה ממש, אבל ודאי נייער גלימתו, כדין השוכה מעות על הכר. (ריטב"א. ב'חכמת מנוח' הבין שהשאר את גלימתו שם, ופרש שמא היה חס לנער המנורה, שלא תישבר. או החמיר על עצמו אף בנייעור. וע' חדושי בית מאיר).

*

טור-שמעון למה חרב — יש אומרים מפני הזנות ויש אומרים שהיו משחקים בכדור... (עפ"י ירושלמי תענית ב; איכה רבה ב — מובא בבית-יוסף סו"ס"י שח).
— הדברים נוקבים ויורדים עד התהום להתבונן עד היכן הגיע כח קדושתה של השבת-קדש, כי אפילו לדעת האוסרים שחוק בכדור בשבת, אין בו אלא איסור מוקצה מדרבנן, והעבירה על זה גרמה חורבן לטור שמעון, שהיה מוציא שלש מאות כפיפות של פתיתי לחם לעניים בכל ערב שבת (עיין ב'מתנות כהונה' שם), ולא הועילה להם מצות הצדקה. וגם מוכח מזה שהיו שומרים שבת בפרטים אחרים, שהרי היו מחלקים לחם לעניים לכבוד שבת, ומפני עון מוקצה בא עליהם החורבן. (קצות השלחן קי ב'בדי השלחן' סקט"ז).

אל יהא מוקצה קל בעיניך — שהרי קנים דלחם הפנים אינם דוחים את השבת, אף על פי ששם כלי עליהם ונזכרו בתורה לשמוש הלחם, מכל מקום העמידו בהם דבריהם'. (מור וקציעה' לרבי יעקב עמדין, או"ח שח)

ואולם רש"י סובר, דלא כהתוס', שאינו מציל ב'צמיד פתיל' אלא כלי חרס ולא כלי עץ.
ג. לענין גרירתו בשבת כשיש עליו מעות; אם אינה נשמטת, אין המוכני כלי בפני עצמו ומותר לגררו, ואעפ"י שהמוכני בסיס לדבר האסור — מותר, לפי שהשידה היא עיקר הכלי (תוס'). או מדובר כשדברים המותרים מונחים בשידה, כפי הרגיל. בשם רבנו אפרים, ואם היא נשמטת, אין גוררים אותה בשבת. (אף לא לצורך מקומה, מלבד אם שכח עליה מעות, אז מותר לצורך מקומה (תוס' עפ"י גמרא קמב: ואף לצורך גופה — כשאי אפשר לנערן. רמב"ן).

דף מה

סד. א. האם מותר להניח נר על גבי הדקל בערב שבת או בערב יום טוב?

ב. האם הדברים דלהלן אסורים בשימוש ובטלטול משום 'מוקצה':

חטים שזרען בקרקע; ביצים שתחת התרנגולת; נוי סוכה; עצי סוכת הרשות או סוכת מצוה; פירות שהעלם לגג כדי ליבשם וכדו'; בהמות מדבריות (לענין שחיטתם והשקייתם ביום טוב); קינה של תרנגולת; אפרוח שמת (ואפרוח ח').

א. אמר רב: מניחים נר על גבי דקל בשבת (מבעוד יום — שאין לחוש שמא יטלנו לכשיכבה, שהרי נאסר משום 'מוקצה'), ואין מניחים נר על גבי דקל ביום טוב (שמא יטלנו משם ונמצא משתמש במחובר). ומבואר בגמרא שזהו כשיטת רבי יהודה האוסר לטלטל נר לאחר שכבה (וכן הלכה), אבל לרבי שמעון המתיר, קיים חשש בשבת כמו ביום טוב.

ב. חטים שזרען בקרקע וביצים שתחת התרנגולת — לרבי יהודה, אסורות בטלטול משום 'מוקצה' ולרבי שמעון מותרות. (כן אמר רבי יוחנן לריש לקיש, שאעפ"י שדחאן בידיהם, לא נאסרו לרבי שמעון).

חטים שנשרשו בקרקע או שמכוסים בעפר — פשוט שאסור לטלטל. וכן ביצה שהתרקם בה אפרוח (ריטב"א).

נוי סוכה — אסור להסתפק מהם בחג משום שהוקצו למצוותם.

כתבו התוס': לרבי שמעון אינם אסורים כל יום טוב האחרון, אלא עד בין השמשות שלו, אבל אחר כך שוב אינם מיועדים למצוה. והרמב"ן (וכ"ד הריטב"א. וע' גם 'הדושי הר"ן'; בית הלוי ח"ג נד) חולק וסובר שגם לרבי שמעון אומרים כאן 'מיגו דאתקצאי בין השמשות אתקצאי לכולי יומא', הואיל ואין אדם יושב ומצפה שתפול סוכתו, וממילא גם על העיטורים אין דעתו עד שיתיר סוכתו במוצאי יו"ט האחרון.

עצי סוכה — אין נוטלים עצים ביום טוב מן הסוכה העשויה לצל, ואפילו נפלו — משום שהתקצו בין השמשות מחמת איסור, סתירת אהל. ורבי שמעון מתיר כשנפלה. [ודוקא בסוכה רעועה העומדת ליפול, שדעתו עליה לכשתפול, אבל בלאו הכי, גם לרבי שמעון אסור. עפ"י ביצה ל: ריטב"א].

ושוים בסוכת החג, הואיל והוקצתה למצוה נאסרה ואפילו נפלה. ואם התנה עליה — הכל לפי תנאו. תאנים וענבים שהעלם לראש גגו ליבשם — אפילו היה אוכל מהם והותיר, כיון שהעלם הרי דחאם בידיהם ואסור לאכלם עד שיזמין, גם לרבי שמעון. (אפילו נתייבשו בחצי היום והרי הם ראויים לאכילה. ר"ן. וע' חו"א מד,ו). ואמר רבי לבנו, וכן אמר שמואל: דוקא גרוגרות וצימוקים, שמתקלקלים ונדחים

מאכילה תוך כדי ייבושם, אבל שאר פירות שאינם מתקלקלים כל כך, מותרים לרבי שמעון ללא הזמנה. אבל לרבי יהודה אסורים, שהואיל והעלם לגג — הסיח דעתו מהם.

היה אוכל והולך, ולא דחה בידים (כהעלאה לגג הנוכרת) — כתבו התוס' לדייק שאפילו לרבי יהודה מותר, כגון לענין אוצר, שאעפ"י שרבי יהודה אוסר מוקצה הגם שלא דחאו בידים, כאן שאוכל והולך שאני.

[אם הפירות אינם ראויים לאכילה — אין מועיל להם זימון מבעוד יום. ואם ראויים אין צריך לזמן. ואפילו לא היה יודע שכבר יבשו ונראו לאכילה, אמר רב כהנא שמותר. היו הפירות ראויים למחצה, שיש אנשים שאוכלים ויש נמנעים; הזמין, גילה בדעתו שראוי לו ומותר. לא הזמין — אסור. עפ"י ביצה כו:].

בהמות מדבריות (נחלקו תנאים בהגדרתן, כמבואר במשנת ביצה) — אין משקים ושוחטים אותם ביום טוב. לפי אפשרות אחת בגמרא, אפשר שגם רבי שמעון מודה לזה, כי יש לדמותן לגרוגרות וצימוקים שדחאם בידים, ולפי אפשרויות אחרות — מותרות לרבי שמעון.

נחלקו הפוסקים הראשונים אם יש לפסוק כלשון ראשונה להומרא (העיטור; הג"א; רש"ל) או להקל כבספקא דרבנן (בה"ג, רא"ש, טור. וכן הכריע הפרי-חדש באלו שנכנסות לישוב ברביעה. ובשו"ת שבט הלוי (ח"א קלג) העיר על דבריו).

קינה של תרנגולת — רבי יוחנן השיב לשואלו שהיא אסורה בטלטול (אפילו לצורך גופה או מקומה. ריטב"א ועוד). ואמרו, שגם לפי רבי שמעון יש אופנים שאסור; כשיש בה אפרוח שמת — לדברי מר בריה דאמימר שאמר מודה רבי שמעון בבע"ח שמתו שאסורים. ואף למר בריה דרב יוסף שחולק, אם יש בקינה ביצת אפרוח, שאינה ראויה לא לאדם ולא לכלבים, אסורה. ואפילו על ידי נייעור אסור, שהריזה כאילו הניח מדעתו את הביצה שם, שהרי זהו כל יעודה של הקינה. (תוס' ורא"ש).

אפרוח שמת בשבת — נחלקו אמוראים האם מודה רבי שמעון שאסור אם לאו, כאמור. (וכן נחלקו הראשונים להלכה).

אפרוח חי — הר' יוסף כתב שמותר, כי ראוי ליתנו לתינוק לשחק בו. והתוס' חולקים וסוברים שבעלי חיים אסורים אף לרבי שמעון, כגרוגרות וצימוקים. וכן נקטו הפוסקים. ולפי זה נראה שאסור לטלטל אקווריום עם דגים בשבת (אגרות משה או"ח ח"ד סוס"י טו. ואולם לענין חיות מחמד המיועדות לשעשועים, מובא בשם הגר"מ פינשטיין ז"ל שאינן מוקצות — ע' בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ה כב, כא. ע"ש. ואולם בספר דברי חכמים (סעיף 326) מובא בשם הגרמ"פ לאסור טלטול תוכי. עוד כתב שם שמנהג העולם להחמיר הגם שבמנחת שבת (פתי, צידד להתר). ויש מתירים לטלטל כלי עם המים והדגים בתוכו (עפ"י קצות השלחן קכא בבדה"ש סק"ד). וכן מובא בשש"כ (יה הערה סב) מהגרשו"א, שדגי נוי הואיל ורגילים להעבירם ממקום למקום, מותר לטלטלם בתוך הזכוכית.

דף מו

סא. א. מהו לטלטל מנורה בשבת?

ב. נר של נפט — האם הוא מוקצה?

ג. תכשיטים שאסרו לענדם בשבת מחשש הוצאה מרשות לרשות — האם הם מוקצים?